

IV. MOKSLININKAI APIE MOKSLININKUS / NAUKOWCY O NAUKOWCACH

Aldona Paulauskienė

Vilniaus universitetas

Universiteto 5, LT-2734 Vilnius, Lietuva

Tel.: (370-5) 268 72 12

JUOZAS BALČIKONIS – VIENAS IŠ ŽYMIUSIŲ XX A. LIETUVOS HUMANITARŲ

*Paskui kviesdavo iš pirmųjų suolų
pagal eilę prie lentos, liepdavo rašyti ir taisyti.
Jeigu nemokėdavome,
tai paklausdavo, ar mama taip pasakytų...*

Dabar mada rinkti vienos ar kitos srities žymiausias metų ir amžių žmones. Jei man reikėtų balsuoti už žymiausią XX a. lietuvių humanitarą, turbūt rinkčiausi Balčikonį. Daug kas stebėtųsi, kodėl ne žymų mokslininką K. Būgą arba kalbos tėvą J. Jablonskį. Taip, jie labai žymūs ir daug mokytesni už Balčikonį, bet Balčikoniuvi teko labai svarbus vaidmuo sunkiausiomis tautai aplinkybėmis. Patriotas, pasiryžėlis bet kokiomis sąlygomis pastatyti tautai paminklą – išleisti didįjį „Lietuvių kalbos žodyną“, kuris būtų neišsenkamas šaltinis ne tik kalbotyrai, bet ir kitiems humanitariniams mokslams.

Istorijos audros nušlavė prūsų tautą, beliko tik menki trupinėliai. Ir tai turime prūsistikos mokslą. O jei būtų likęs toks dvidešimties storų tomų žodynas... Dabar, kaip sako Just. Marcinkevičius, „istorija, juoda skara apsigaubusi, stovi prie pustuščio prūsų kalbos kapo“. Verkčiai reikėjo surinkti, užrašyti gyvos tautos gyvą kalbą. Balčikonis, kaip niekas kitas, suvokė savo tikimą pasirinktam darbui. Todėl iš pradžių ragino K. Būgą rašyti, o visą tautą rinkti žodynui medžiagą. Bet Būga 1924 m. mirė, ir Balčikonis ėmėsi to darbo pats. Dabar nereikia diskutuoti dėl žodyno rašymo metodikos ar „moksliškumo“. Kiekvienam turėtų būti aišku, kad tokio žodyno, kurį buvo sumanęs parašyti K. Būga, galbūt rei-

kėjo antrojo, o ne pirmojo. Svarbiausia juk turėti gyvą, autentišką kalbos medžiagą. Tada galima daryti viską: ir etimologizuoti, ir rašyti žodžių istoriją, ir geografiją, ir kt.

Daug J. Balčikonis yra nuveikęs kalbos mokslui, kalbos ir tautos kultūrai, rinkdamas tautosaką, versdamas gražiausias pasakas ir kitus, ypač augančiam žmogui reikšmingus literatūros šedevrus. Visa tai galima rasti enciklopedijose. Čia norėčiau tik parodyti, kaip vieno žmogaus atsidėjimas darbui, patriotizmas, supratimas, ko labiausiai reikia gyvenamuoju laiku, padėjo pamatus ir kalbos teorijai, ir praktikai (kalbos kultūrai).

Pirmiausia, paraginti surinkti greitai nykstančių tarmių kalbos perlus, sukūrėme dialektologijos mokslą. Vienu šūviu buvo nušauti bent keli zuikiai: ir surinkta medžiagos „Lietuvių kalbos žodynu“, ir parašyta nemaža mokslo darbų – kandidatinių disertacijų iš dialektologijos. Skubėta surinkti Baltarusijoje esančių lietuvių salelių kalbą. A. Vidugiris aprašė Zietelos tarmę, o dabar jau nebėra nė vieno ta tarme kalbančio žmogaus.

Neminėsiu visų dialektologijos disertacijas apgynusių žmonių pavardžių. Jų daug. O reguliarios dialektologų ir žodynininkų, aukštųjų mokyklų dėstytojų ir studentų ekspedicijos sukaupe milžinišką turta. Seni tarmių faktai pasirodė labai reikšmingi lyginamajai istorinei gramatikai

ir baltistikos mokslui. Jei nebūtų buvę J. Balčikonio tais tamsiais pokario metais, tai kažin ar Lietuvoje būtų išaugę tiek garsių kalbininkų, sugėbėjusių įkurti pasaulinį baltistikos centrą? Gal kartais mes ir užmirštame šaknis, kai grožimės žiedais ir gėrimės derliumi...

Kalbos kultūra. Kas gi mums pirmiausia padovanoto penkiatomį Jono Jablonskio raštų rinkinį? J. Balčikonis išauklėjo visus mus tautiškumo dvasia, įskiepijo meilę gimtajai kalbai ir paskatino dirbti, ravėti piktžoles iš puoselėjamų kalbos barų. Todėl, išgyvenus visus tuos nelengvus tautai metus, suprantant J. Balčikonio gyvenimą ir veiklą kaip žygdarbį, labai nesmagu (ne, ne tas žodis – tiesiog šurpu) buvo skaityti žinomo semiotikos specialisto, mūsų tautiečio Juliaus Greimo rašinį, išspausdintą 1991 metų liepos 15 d. „Literatūroje ir mene“. (Laimė, kad pats Balčikonis jau negalėjo perskaityti čia skelbiamos žiaurios neteisybės.) Štai ką tada rašė J. Greimas:

„Pasirodė jau ketvirtas „Lietuvių kalbos istorijos“ tomas, iš kur tas mano Zigmas Zinkevičius, ta daukantiška vargo pelė, tiek energijos ir patvarumo pasisemia? Exegi – monumentaliska, – kaip mėgdavo retai sakyti Radauskas. Šalia gero geografinio kalbos atlaso, tai dar viena plyta istorinės gramatikos paveldoje.

Žymiai blogiau su „Lietuvių kalbos žodynu“, kuriuo kažkodėl labai didžiuojamasi. Tai, žinoma, penkiasdešimties metų darbo, apstatant rusus, paminklas, savotiškas dangoraižis aptemusioje padangėje. Tačiau „moksliškos“ kritikos jis neatlaiko. Tai gimnazijos mokytojo lygmenis – koks ir buvo Balčikonis – mėgėjiškas, gal daugiau darbą negu kalbą mylinčio žmogaus darbas.

Taigi su XIX a. kalbotyra šiaip taip susitvarkėme. XX a. lingvistiką pražiopsojome, kaip pasitikti XXI-jį amžių?

Keista, kad su tokiomis palyginti didelėmis liuanistų pajėgomis per tuos penkiasdešimt metų Lietuvoje nesusikūrė lingvistika kaip teorinė metodologinė mokslo šaka. Nors, antra vertus, galima gal būtų bent nustatyti dėsnį, kad savo gimtosios kalbos specialistai labiausiai atsilikę mokslinėje plotmėje. Toks Jonas Kabelka, pavyzdžiui, mano bendraklasis ir bendrasuolis, buvo tikrai

gabesnis lingvistas negu aš, o parako vis tik neišrado“ (p. 6).

Tas mūsų „parako išradėjas“ arba per toli nuo Lietuvos buvo nuvažiavęs, arba ant per aukšto pjedestalo užsilipęs, kad nematė, kas dėjosi Lietuvoje po karo. Kokie tai buvo sunkūs lietuvių tautai metai. Žymesnieji kalbininkai (A. Salys, Pr. Skardžius, P. Jonikas ir kt.) buvo išbėgę į užsienį. Tad Balčikoniu teko viską imti į savo rankas. Pasitelkęs keletą buvusių Kauno universiteto dėstytojų ir gabesnių mokytojų, jis sukūrė Lietuvių kalbos institutą, ėmėsi vadovauti Vilniaus universiteto Lietuvių kalbos katedrai, jam buvo suteiktas profesoriaus vardas, išrinktas Balčikonis akademiku. Mokslininkų namuose jis gavo gerą penkių kambarių butą. 1947 m. išleido antrąjį „Lietuvių kalbos žodyno“ tomą. Rodos, gyvenk ir dirbk.

Bet ne... Viskas buvo paremta vienos partijos tiesa ir apšviesta jos šviesa. Jeigu partija sumanė padidinti politinį budrumą, pasmerkti Muradelio operą „Didysis gyvenimas“, Achmatovos ir Žoščenkos kūrybą, tai ir visi kiti turėjo perkratyti savo sąžinę, muštis į krūtinę. Toks Balys Sruoga, grįžęs iš koncentracijos lagerio, turėjo atsiprašinėti viešai, kad klydęs ir daugiau tokių klaidų nedarysias.

Atėjo eilė ir Balčikoniu: svarstymų svarstymai, nauja žodyno rašymo instrukcija, į spec. fondą nugarūsti du žodyno tomai, jis išprašytas iš visur – ir iš Lietuvių kalbos instituto, o vėliau – ir iš Vilniaus universiteto. Tačiau Balčikonis laikėsi tiesiai, Dievą rašė didžiąja raide ir toliau dirbo savo darbą, kaip žmonės sako, „nepaisydamas, ką šunes loja“. O loti reikėjo, nes kažin, jei jie nebūtų loję, ar būtume išlikę ir tiek daug nuveikę. J. Balčikonis nedarė reveransų, bet teko girdėti, kad jis turėjęs labai stiprius pečius, į kuriuos galėjęs atsiremti. Tikrai nežinodama, negaliu čia rašyti, kiek tų pečių būta. Pavyzdžiui, daug yra nuveikęs kitas žmogus, Lietuvių literatūros katedros vedėjas Jurgis Lebedys. „Švarino“ katedrą, o Lebedį vis dėl to paliko... Ar tik ne todėl, kad jo brolis dirbo Partijos istorijos institute? Taigi ir J. Balčikonis galėjo būti paremtas kienu nors, nes tiesiai stovinčius visus negailestingai laužė.

Neseniai nusipirkau poezijos antologiją „Grūto parko lyrika“. Ir supratau, kad, norėdamas gyventi, kiekvienas turėjo pagarbinti vienintelę partiją, kuriančią šviesų rytojų. Ten radau ir V. Mykolaičio-Putino, A. Miškinio, Just. Marcinkevičiaus, J. Juškaičio eilii. O ką kalbėti apie kitus, jei buvę išstremtieji turėjo pasidžiaugti tarybinio gyvenimo „gerove“. Todėl nesmerkiu ir tų straipsnių prieš Balčikonį autorių. Gal būtent jie buvo tas buferis, neleidžiantis sudužti labai prastu keliu važiuojančiam vežimui.

O Julius Greimas apšmeižė visus lietuvių kalbininkus. Nejaugi jis, būdamas toks mokytojas, nesuprato, kad teorija be empirinės medžiagos – muilo burbulas. Viena teorija keičia kitą. Ir teoriją gali sukurti bet kada, jei turi pagrindą, jei turi pakankamai faktinės medžiagos. Lietuviai nepažįpsojo XX amžiaus, o padarė visa, ką galėjo labai sunkiomis sąlygomis. Gal net padarė daugiau negu galėjo.

Nemanau, kad ir Zinkevičiui patiko pavadinimas „daukantiška vargo pelė“ ir pasakymas, kad jis yra vienas iš dėjusių paskutinę plytą į XIX a. kalbotyrą. Kabelka irgi yra atidavęs viską tautai, ką buvo pažadėjęs. „Smulkesnių žuvelių“ Greimas net nepastebėjo. Taigi peršasi viena išvada – neatsakingai brūkštelta per visą lietuvių XX a. kalbotyrą, o svarbiausia – nesugebėta pamatyti, kad tas Panevėžio mokytojas, Balčikonis, ir bus buvęs svarbiausias žmogus, sugebėjęs arti dirvonus, į kuriuos biro geri grūdai ir davė gerą derlių.

Dabar pokario gimnazistės prisiminimai... Mano jaunystė – baisiausi kraujo, purvo, melo metai. Baigiau Alytaus mergaičių gimnaziją 1953 metais, tais pačiais, kai mirė Josifas Visarionovičius Stalinas. Mergaičių gimnazijoje dėstė vyrai, daugimas jų turėjo būti aukštųjų mokyklų profesoriais ar ambasadoriais svečiose šalyse, bet dėl to, kad jie tokie buvo, galėjo džiaugtis pasilikę neišstremti, dirbti mokykloje, šlovinti tarybinę tikrovę, versti rašytis į komjaunimą. Greta gero dalykinio parengimo, mes gavome gana iškreiptą tikrovės ir gyvenimo vertybių vaizdą: namuose vienaip, mokykloje – kitaip. O kaip vėliau pasirodė, tas „kitaip“ buvo vien dėl to, kad žmogus

išliktų gyvas. Kaip čekų rašytojas Milanas Kundera teisingai yra pasakęs: „Ejome su plakatais, šaukėme „Tegyvuoja socializmas!“, mintyse turėdami „Tegyvuoja gyvenimas!“. O kas tada buvo tokio sulaužyto jauno brestančio žmogaus mintyse? Ar jis, baigęs tokią mokyklą, galėjo tinkamai suprasti Balčikonį? Juolab kad ir Balčikonis visai nesistengė suprasti tos kartos. Jam atrodė, kad mes turime būti tokie studentai, kuriuos buvo įpratęs matyti prieškario universitete.

Jokių metodikų ar pedagogikų J. Balčikonis nepripažino (nors dirbo pedagoginį darbą). Jam rūpėjo Žodynas. Tad į pačią pirmąją paskaitą atsisėdė krūvą kortelių, padalijo visiems po kelias (o mūsų auditorijoje buvo 75) ir plačiai neaiškinamas paprašė užrašyti retesnių savo tarmės žodžių su iliustraciniais sakiniais. Pamokė, kaip iškelti antraštinį žodį, kur rašyti sakinį, kur datą ir savo pavardę, bet nieko nepasakė, kas tie retesnieji žodžiai. Daugumas prirašė barbarizmų, sveitimybių (tą patį padarė ir šių eilučių autorė), tuo įskaudindami Balčikonį. Kas čia kaltas – mokinys ar mokytojas? Telieta neatsakytą į šį klausimą. Bet vis dėlto buvo studentų, supratusių Balčikonį, užrašiusių gerų žodžių. Ypač jis mėgo Žemaičius, iš jų išskyrė Vytautą Vitkauską, kurį paskui rekomendavo dirbti Lietuvių kalbos ir literatūros institute. Likimas taip lėmė, kad Balčikonis pradėjo leisti „Lietuvių kalbos žodyną“, o V. Vitkauskas jį baigė. Kaip viskas gražiai sutvarkyta to nuspėjamo likimo! 2002 metais didelėmis išklilmėmis valstybės mastu paminėtas neeilinis leidinys – 20 tomų „Lietuvių kalbos žodynas“, iki galo išlaikęs J. Balčikonio dvasią.

Studijų metais turėjau nemalonumų, kai Balčikonis, puikiai pažinęs visą Lietuvą, ėmė klausinėti, pro kokius kaimus ar miestelius man reikia važiuoti į Vilnių. Na, ir pakliuvau ant meškerės. Nuo savo gimtinės, *Pocelonij* kaimo, iki *Daugų* žinojau visus kaimų pavadinimus, bet už *Daugų* – jau tik kai kurių. Paskui tokia kryžkelė ir gyvenvietė, kurią suslavintai vadino (net buvo taip užrašyta ant kelio ženkle) *Bobriškės*. Čia Balčikonis susiraukė, nes turėtų būti *Babriškės*. Toliau *Valkininkai*, o paskui miškai, melioruojamos pievos iki pat *Pirciupių*. Bet tada prie įvažiavimo į tą

karų ugnies nušluotą kaimą buvo lenta su užrašu *Pirčiupis*. Taip ir pasakiau. Vėl Balčikonis buvo nepatenkintas, bet paaiškino, kad esame iškraipę pavadinimą, kad iš tiesų turėtų būti *Pirčiupiai*. Bet sakykit, iš kur tai mergaitei, poetei ir Kauno jaunųjų rašytojų sąjungos narei, buvusiai pora kartų Kaune ir vienąkart Vilniuje, mokyta poeto Anzelmo Matučio, žinoti, dėl ko skauda širdį profesorius Balčikoniu. Į Vilnių tada važiuodavom pakeleivingais sunkvežimiais, jų kėbuluose. Vairuotojai dažnai sustodavo jau netoli Vilniaus esančiame miestelyje *Paluknėje* nusipirkti geros degtinės. Nežinia, kaip mes, važinėdami su girtais vairuotojais serpantinu nuo aukšto Panerių kalno (dabar jau jo nėra), iš viso likome gyvi, nepatyrėme nė vienos avarijos. Taigi *Paluknė...* O Balčikonis įrodinėjo, kad turėtų būti *Paluknys*, nes per tą miestelį teka upeliūkštis, *Lukna* vadinamas. Jeigu iš žodžio *tvora* darome *patvorys*, tai iš *Lukna* turėtų būti *Paluknys*. Betgi tas miestelis už 70 kilometrų nuo mano gimtinės. Balčikonis taisė, bet, važiuodamas pro šalį, galėjai sužinoti, kad ten *Paluknė*. Dabar pakeisti tų miestelių pavadinimai, bet ne visi. Pavyzdžiui, Balčikonis reikalavo, kad būtų *Valkinykas*, bet liko *Valkininkai*. O prie *Pirčiupis* dar neseniai buvo ir *Pirčiupiai*, ir *Pirčiups*.

Balčikonis neskaitė teorinio „Dabartinės lietuvių kalbos kurso“, nors taip vadinosi jo dėstoma disciplina. Jis praktiškai mokė taisyklingos dabartinės kalbos. Nežinau kodėl, bet iš pradžių jis padiktuodavo šaknies balsių kaitos dalykus, paskui pamokydavo pagal K. Būgą kirčiavimo paradigmų (kirčiuočių), paliėpdavo mokyti iš Jono Jablonskio gramatikos ir duodavo rašomąjį darbą, kad galėtų pasirinkti pavyzdžių kalbos taisyms.

Dabar, kai žiūriu iš tolesnio atstumo, matau, kad šaknies balsių kaitas jis pasiėmė iš gana tais laikais garbingos pirmosios Augusto Šleicherio parašytos mokslinės lietuvių kalbos gramatikos, o kirčiavimo buvo svarbu mokyti, kad galėtume ne tik taisyklingai kalbėti, bet ir sukirčiuoti Žodynių renkamus žodžius, nustatyti jų kirčiuotes. Sunkiau buvo pasimokyti iš J. Jablonskio gramatikos, nes buvo 1953 metai, mūsų auditorijoje 75

studentai, ir tie keli skaityklos egzemplioriai negalėjo tenkinti visų. J. Palionis Jablonskio raštų pirmąjį tomą (apėmusį svarbiausias jo gramatikas) išleido tik 1957. Iš tos sunkios padėties gelbėjo tik tai, kad J. Jablonskio gramatika naudojo si visi vėlesnieji gramatikų autoriai – Domijonaitis, Ambraška ir Žiugžda. Pastarojo gramatiką turėjome kiekvienas – iš jos mokėmės gimnazijoje, o paskui ir universitete. Ir nepasakyčiau, kad Balčikonis jusdavo, jog esam išmokę ne iš tos gramatikos. Pagaliau ir egzaminas buvo ne kaip egzaminas. Bet apie tai truputį vėliau.

Dabar apie rašomuosius ir praktikos darbus. Rašomųjų temos mergaitėms ir berniukams, atėjusiems čia su rožiniais akinukais ir dvasios sparneliais, tiesiog buvo baisios: „Arkliai nauda žmogui“, „Bulvių reikšmė mitybai“ ir „Tegyvuoja gegužės pirmoji“. Aišku, visi rašėme trečiąją temą paprasčiausiais bejausmiai laikraščiniais sakiniais, trafaretiniais žodžių junginiais. Juk net žodis *tegyvuoja* Balčikoniu buvo čia netinkamas, nes gyvojoje kalboje jis tereiškias silpną laikymąsi, krutėjimą šiaip taip nelengvame gyvenime. Taigi, kaip galima sakyti „Tekruta Gegužės pirmoji!“?

Et, būtų tada Dievas daugiau proto davęs, būčiau parašiusi tokią temą apie bulveles, kad seilės būtų tekėjusios nuo minčių apie gardumynus, kokius mama iš tų bulvelių mokojo pagaminti. Pagaliau, kad ir paprastos bulvės, iškeptos piemenavimo metais lauže... Daug yra praradęs tas, kuris savo sočioje ir šiltoje vaikystėje nėra jų ragavęs. Bet kiekvienam savoji lemtis! Gal jie ką kita prisimena taip, kaip mes grumbančiais nuo šalčio pirštais nuluptos bulvės gardumą. Ir aš rašiau „Tegyvuoja Gegužės pirmoji!“.

Pažymių Balčikonis nerašė, tik tokį ženklą, kad tikrinta. Pagaliau gal kam parašė, bet man ir mano artimesnėms draugėms – tik tokį brūkšnį su taškais iš abiejų pusių.

Stropiai iš mūsų rašinių išsirašydavo netaisyklingus sakinius, žodžių junginius, žodžius. Paskui kviesdavo iš pirmųjų suolų pagal eilę prie lentos, liepdavo rašyti ir taisyti. Jeigu nemokėdavome, tai paklausdavo, ar mama taip pasakytų. Tokia analogija su namų kalba buvo labai

veiksminga. Ji padėjo ir man, kai dirbau Mokslinės-techninės informacijos ir propagandos institute redaktore. Štai inžinierius parašė: *Presformos užpilamos skystu metalu*. Taisau taip: *Presuojamosios formos pripilamos skysto metalo*. Autorius iš pradžių nesutinka, tada paprašau, kad nupieštų tą formą. Piešinyje matau savotišką dubenėlį. Tai gi ir paklausiu, ar jį lėkštę jam žmona įpila, pripila sriubos, ar ją užpila sriuba. Žmogus ima ir supranta. Dar lieka *presuojamosios*, bet yra ir siuvamoji *mašina*, kuri skirta siūti. Taip žymima daikto paskirtis. Na, jeigu jau labai negerai, tai prašom rašyti *presavimo forma*, nes ką gi padarysi, kai šalia *miegamojo kambario* yra *darbo kambarys*, o greta *siuvamosios mašinos* yra *skalavimo mašina*.

Mūsų kurse buvo daug vyrų, kurie paskui tapo žinomais mokslininkais, rašytojais ir šiaip doraais žmonėmis. Visų nesuminėsiu, bet vieną kitą galiu: profesorius Juozas Girdzijskauskas, Leonas Gudaitis, habilituotas daktaras ir vyriausias „Lietuvių kalbos žodyno“ redaktorius Vytautas Vitkauskas, ilgametis „Mokslo“, o paskui „Vyturio“ leidyklos redaktorius Juozas Vaitkus, poetai – Jonas Juškaitis, Henrikas Čigriejus, Paulius Drevinis, prozininkas Raimondas Kašauskas, buvęs tarybiniais laikais kultūros ministras Jonas Bielinis, gerai pažįstamas Panevėžyje mokytojas Eugenijus Urbonas ir daug kitų.

Vargas buvo vyrui, kilusiam iš Kauno, jeigu nepasisekdavo pataisyti sakinio. Tada profesorius siūlydavo keisti specialybę arba tiesiog klausdavo: „Kodėl tamsta nestojai į Veterinarijos akademiją, vis arčiau namų būtų buvę?“ Bet mūsų kaunietis Leonas Gudaitis išsisukdavo, sakydavo, kad esąs iš Garliavos. Ir net sakinių žodynui užrašydavo. O kas atnešdavo užrašytą gyvos kalbos žodžių su sakiniiais, tam ir įskaitą veltui Balčikonis pasirašydavo. Kaip pats Leonas sakėsi, vieną kartą jis užrašęs žodį *staliūgė* „tokia lystelė, sutvirtinanti keturias stalo kojas apačioje“ ir pateikęs sakinį *Užsidek kojas ant staliūgės*. Profesorius iš karto pasakęs: „Tamsta pats šį sakinį sugalvojai, o ne žmones taip sakant girdėjai“. Leonas buvo geras studentas, atsakinėti eidavo be baimės. Todėl ir išdrįšęs paklausti:

„Taip, aš žodį žinojau, o sakinį pats sugalvojau, bet iš kur jūs, profesoriau, atspėjote, kad sugalvojau“? Profesorius nusišypsojęs ir atsakęs: „Žmonės sakytų ne užsidek, o nusiimk kojas nuo staliūgės, nes supurvinsi“.

Per tuos kalbos taisymsus auditorija buvo susisluoksniavusi: tie, kurie nebijojo eiti prie lentos, sėdėdavo pirmuose suoluose. Profesorius, pradėjęs kviesti nuo krašto, niekada nepasiekdavo trečiųjų suolų. Toliau sėdėjo tie, kurie rengė įvairius namų darbus, rašė eilėraščius ir apsakymus, dar toliau – romanų skaitytojai, o pačiame gale merginos megzdavo. Profesorius nevaikščiodavo po auditoriją, dažniausiai, taisant klaidas, pats sėdėdavo prie stalo, o auditorijoje būdavo absoliuti tylą, niekas netrukšmaudavo ir netrukdydavo profesoriui dirbti. Nors ir nelengva buvo taip mokyti, bet iš kartos į kartą ėjo tam tikras pasididžiavimas: „Aš esu Balčikonio mokinys!“ Nieko nepadarysi. Taip jau buvo. Kai viena mūsų literatė (vėliau tapusi rašytoja) neiškenė tokio mokymo būdo ir parašė apie Balčikonį feljetoną į „Komjaunimo tiesą“ ir kai tą feljetoną katedros vedėjas perskaitė auditorijoje, priverkęs jį išklausti ir Balčikonį, tas atsikėlęs pasakė „Aš tik gero jums norėjau“ ir išėjo. Tada visa auditorija sukilo, o sužinojusi, kas tai padarė, nusiuko, žiauriai nusiuko nuo rašytojos, su ja nekalbėjo niekas. Ir vargšė neištverė. Išėjo iš mūsų kurso, o universitetą baigė vėliau. Iš kur tas auditorijos susitarimas? Gal tiesiog juste buvo jaučiama Balčikonio didybė? Gal Dievas, rašomas didžiąja raide, kelė Balčikonio autoritetą?

O kaip dėstytojas jis buvo... Sunku pasakyti, koks jis buvo. Eidavome atsakinėti tiesiai prie jo stalelio, sėsdavomės ant gretimai pastatytos kėdės ir laukdavom, ko paklaus. Lengviau jau, išsitraukus bilieta, apgalvoti klausimus, sklandžiai papasakoti. Bet Balčikonis tokios prabangos neleisdavo. Auditorijos nedalindavo grupėmis. Klausimai būdavo trumpi, konkretūs: „Kokiai paradigmai priklauso žodis *namas*“.. „Prašom ištaisyti šitą sakinį“ ir pan. Per gerą pusdienį išklausedavo visus 75. Jei kas iš vyrų neatsakydavo, pasiūsdavo į auditorijos galą dar pasimokyti, o jei supykdamas, siūsdavo pasikonsultuoti su mer-

ginomis. O tos merginos buvo tikros mergytės. Iš kažkur sužinojusios, kad profesorius patinka su kaselėmis, jei turėdavo poilgius plaukus, tai pindavo kasytes, o jau visos būdavo nusimez-gusios ir egzaminui prisisiūdavo kaip gimnazis-tės baltas apykaklaite.

Berniukams buvo sunkiau. Tais vargo metais buvo ir tokių, kurie neturėdavo pasikeisti koji-nių, nuo prakaituotų kojų, prakaitu permirkusių batų, nelabai švarių drabužių sklisdavo nemalonus kvapas. Profesorius tokiam tiesiai pasaky-davo: „Pasitrauk kiek toliau, tamsta smirdi“. Vėl nei šis, nei tas. Taip pastumtas vargšelis išraus-davo lyg burokas, o dar ta egzamino baimė... Bet profesorius jau žinojo, kad studentas, gavęs tre-jetą, netenka stipendijos, o be stipendijos tais laikais nebuvo galima mokytis. Kolūkių kūrimosi metais, kai už darbadienį buvo mokama po du šimtus gramų avižų, tėvai nieko negalėjo pagel-bėti. Tačiau, antra vertus, iš stipendijos buvo ga-lima išlikti gyvam ir mokytis. Berniukų kamba-riuose dažnas po lova turėjo pasidėjęs po svo-gūnų pyne. Ir valgė tuos svogūnus su duona... Buvo ir man toks pirmas studijų mėnuo, kai iš stipendijos atskaičiavo mokesį už mokslą ir už bendrabutį, reikėjo išgyventi vien duona, sumer-ka į saldintą vandenį. Tokį valgį vadindavome mu-tiniu arba ubagiene. Dabartiniams studentams sunku kitaip, bet nė vienas neįsivaizduoja, kad taip galima gyventi, kaip mes gyvenome. Tiesiog netiki. Daviau savo prisiminimų iš studijų metų paskaityti Arvydui Vidžiūniui, kai jis dar buvo mū-sų katedros dėstytojas. Nepatikėjo, sakė, kad aš prasimanysiu visas tas baisybes.

Profesorius suprato, kad sunku. Tad išbarda-vo studentą, kad jis nemoka, sakydavo, kad ver-tas dvejeta, bet parašydavo ketvertą: „Rašau ke-turis, nes pensijos negausi ir negalėsi mokytis“. Tai vėlgi klausimas – geras ar negeras jis buvo? O atsakymas toks: buvo, koks buvo. Jis buvo savotiškas žmogus ir... asmenybė. To jau niekas paneigti negali ir negalės.

J. Balčikonį teko pažinti ne tik auditorijoje, bet ir kitomis, „namų“, aplinkybėmis. 1956 metais, bū-dama ketvirto kurso studentė, ištekėjau už leksi-kografo Jono Paulausko ir persikėliau gyventi į

Mokslų akademijos aspirantų bendrabutį. Greta mūsų už nestoros vidinės sienos gyveno žymi leksikografė, buvusi Jono Jablonskio sekretorė Bronė Vosylytė. Jie kartu su Paulausku kurį laiką dirbo Lietuvių kalbos ir literatūros institute va-dovaujami Balčikonio (Institute Paulauskas pra-dėjo dirbti 1950 metais). Taigi bendrų kalbų apie mokslus būta nemažai. Man, kaip studentei, tai buvo didelis „lobis“. Sako žmonės, kad šaukštas nepažįsta valgio skonio, bet aš buvau ne šaukš-tas: man buvo viskas įdomu, kas dedasi mokslo pasaulyje.

Bronė Vosylytė susirgo sunkia Parkinsono li-ga, negalėjo vaikščioti, bet namuose dar dirbti galėjo. Tad Paulauskas nešiojo jai į namus iš Ins-tituto dėžes su kortelėmis, o aš viriau valgti, prižiūrėjau ligonę. Ligai progresuojant, ji sunkiai apsitarnaudavo, o jau svečių pavaišinti visai ne-galėjo. Tokiais atvejais pabelsdavo lazda į mūsų kambarėlio sieną, ir aš tuojau suskubdavau pa-dėti. Dažnai ją lankydavo Balčikonis. Jis buvo ir bitininkas. Tad, eidamas lankyti Vosylytės, atsi-nešdavo dailiame mažyčiame rėmelyje koriuką medaus, visą kruopščiai bitelių užsiūtą. Aš pirmą kartą savo gyvenime pamačiau, kad galima, kad įmanoma šitaip kvalifikuotai bitininkauti. Tada vir-davau arbatą, pjaustydavau sūrį, dengdavau sta-lą, o Balčikonis su Vosylyte vis kalbėdavo apie Žodyno reikalus. Kaip tik tais laikais „Tiesoje“ ir „Literatūroje ir mene“ buvo spausdinami straips-niai prieš Balčikonio kalbos taisyms. Juos pasi-rašinėdavo J. Žiugžda, R. Mironas, A. Churgi-nas. Labai dažnai tie parašai būdavo kolektyvi-niai – kartu su kalbininkais. Rašiniai prieš Balči-konį kartais turėdavo aiškų politinį pamušalą. Ypač tie, kuriuos skelbdavo H. Zimanas ir J. Žiugž-da. Balčikonio kolegos juos pasirašydavo, kaip dabar suprantu, ne savo noru, o iš reikalo nusi-lenkti. Juk jau rašiau, kad turiu „Grūto parko lyri-ką“. Galėtų būti parašyta ir „Grūto parko kalboty-ra“. Buvo tokia, ir čia nieko nepadarysi...

Kai, išėjus kokiam straipsniui, Vosylytė apie tai imdavo kalbėti su Balčikoniu, tas tik numoda-vo ranka ir nesileisdavo į kalbas. Pats suprato, kad gal taip reikia. Bet ne... Vis dėlto nuoskaudą nešiojo širdyje. Kai vieno jubiliejaus proga ka-

tedros kolegos užsakė dailininkui ar nagingam staliui padirbti avilį su stalčiukais žodyno kortelėms susidėti ir tą avilį nunešė drauge su sveikinimu Balčikoniu dovanų, Balčikonis tos dovanos nepriėmė. Ir paskui dar ilgai katedroje „avi-lyš“ stovėjo kaip nereikalingas daiktas, kaip koks priekaištas. Vėliau dingo: ar kas pasisavino, ar tiesiog nusivalkiojo, ar buvo išmestas.

Balčikonis nė vieno sekmadienio nepraleisdavo namie. Turėjo „Pobiedą“, o į senatvę, kai užmigdavo prie vairo, samdėsi soferį. Jam mokėjo algą, ir tas žmogus sekmadieniais vežiojo profesorių visur, kur tik tas panorėdavo: ar pas bičiulius, ar į kokią Baltarusijos kaimą rinkti žodžių ir patikrinti kitų užrašytų. Tikrino jis Niemi ir Sabaliausko užrašytas liaudies dainas. Bet nuostabiau- sia būdavo tai, kad važinėdavo ne vienas: visada į tas keliones kviesdavosi ir Paulauską. Na, žino- ma, jeigu kviesdavosi Paulauską, tai pasiimdavo ir jo jauną žmoną. Su manim jis mažai bendravo, neturėjom kalbos. Be to, aš labai bijojau ką nors ne taip pasakyti. Tai daugiausia tylėjau, bet gir- dėjų, ką vyrai kalba. Ir man to užteko.

Vienąkart važiuavome ne kalbos faktų rinkti, o aplankyti Pirčiųvuiuose Balčikonio bičiulių. Jis veždavo bites vasaroti į pušynus, kur daug vir- žių, kad pririnktų bitelės labai vertingo viržių me- daus. Taigi nuvažiuavome pas bičiulius. Profeso- rius kaime būdavo visai kitoks negu auditorijoje. Buvo savas tarp savųjų. Užsidėjęs drobinę val- tietišką kepurę su snapeliu. Labai stebėjau bi- čiulių vaišėmis. To kaimo moteriškė užtiesė balta staltiese stalą, padėjo sūrį ir medaus. Bet jos pir- kioje buvo begalės musių, kurios įkyriai tūpė ant sūrio, ropojo medaus dubenėlio kraštais, kandžio- jo mano plikas kojas, tūpė tiesiog ant veidų, lin- do į akis ir burną. Žinodama, koks Balčikonis bu- vo švaruolis, kokias baltas nosines išsitraukda- vo iš kišenės per paskaitas, žinodama, kad ap- skritai nepakenčia blogo kvapo, tiesiog negalė- jau atsistebėti, kad Balčikonis į tas muses net dėmesio nekreipė, linksmai šnekučiavosi su šei- mininke, o mums aiškino, kad bitininkystė – ne prastesnis mokslas už filologiją, mokė, kaip pa- žinti gerą jau subrendusį medų. Jeigu medus su- breadęs, tai, pasėmus šaukšteliu ir jį apsukus,

turėtų laikytis, nedribti atgal į indą.

Dar vienas prisiminimas iš kelionės į Baltaru- siją pas likimo nuo Lietuvos atskirtus žmones. Sunkūs tada buvo laikai: žmonės neturėjo duo- nos. Balčikonis mums davė maišą, kad pripirktu- me jį pilną duonos (duoną dažnai tekdavo pirkti ir vežti į kaimą). Be duonos, dar buvo įsakyta pripirkti datulių vaisių. Tada jų daug būdavo dar- žovių parduotuvėse. Nuvažiuavome tąsyk, atro- do, į Gervėčius. Kad būtumėt matę, kaip Balčiko- nį sutiko kaimo žmonės ir vaikai, tiesiog būriu atbėgo pasitikti šaukdami: „Mūsų profesorius at- važiavo!“. Žmonėms jis tuoj išdalijo po kepaliu- ką duonos, o vaikams – datulių. Ir paaiškino: „Ši- tie vaisiai – kaip saldainiai, saldūs, tik dar geresni už saldainius, nes negadina dantų“. Vaikai tie- siog ropštėsi ant profesoriaus kelių. Jis glostė jų galvelės, o man tada labai rūpėjo žinoti, kodėl jis pats paliko nevedęs ir bevaikis. Kalbėjo, kad nuo jaunystės jautėsis nelabai sveikas, vis manė kitą vasarą „dobilo neminsias“, o vis dėlto tą dobilą išmynė daugiau kaip aštuoniasdešimt vasarų. Duok, Dieve, kiekvienam! Jo mylima mokinė dia- lektologė Jadvyga Kardelytė sakė, kad vienąkart jau senatvėje jai prasitaręs, jog didžiausią klaidą padaręs, kad taip palikęs nevedęs, be artimųjų, o giminės – tai vis tiek ne savo šeima.

Dar tąsyk atsitiko vienas juokingas dalykas. Susėdome prie stalo pietauti. Profesoriumi rūpėjo sužinoti vieno upeliūkščio pavadinimą. Jis jau jį turėjo užrašytą, svarbu buvo patikrinti, ar taip iš tikrųjų jį vadina. Ir nevykusiai užuolankomis jis mėgino išklausti iš kaimo žmonių to upelio vardą. Klausimas buvo toks: „Kur čia pas jus kaime žu- vys gyvena?“. Šeimnininkas pakraipė, pakraipė galvą ir atsakė: „Upėj, upėj. Negi medzy žuvys augs?“. O visi leipo juokais iš tokio klausimo ir atsakymo. Tada jau profesoriumi teko tiesiai pa- klausti, kaip upelį žmonės vadina.

Po Balčikonio mirties teko dar pavažinėti jo vaikščiotais keliais, minti tuos pačius slenksčius, kuriuos mynė Balčikonis, rinkdamas „Druskinin- kų dainas“, netgi tame pačiame name pas Smaliu- kus gyventi, kur nuo lietaus kartą buvo užbėgęs M. K. Čiurlionis, kur lankėsi kompozitorius Dva- rionas, kur gyveno ir Balčikonis. Tų namų šeimi-

ninkas Antanas Smaliukas pasididžiudamas sakė, kad jeigu ant savo trobos jis būtų kalęs lenteles, kas joje iš žymių žmonių yra lankęsis, tai tuščios sienos nebūtų likę. Tokia tad buvo toji Smaliukų sodyba netoli Druskininkų esančiame Švendubrės kaime. Ten man teko gyventi ir vienai, kai rinkome medžiagą „Druskininkų tarmės žodynui“, ir su vokiečiu, dabar žymiu baltistu Johanu Range, ir mano habilitacinės disertacijos recenzentui profesoriui, akademikui Jurijui Sergejevičiui Stepanovui ten buvo suteikta pastogė vienos vasaros atostogoms.

Tai gi tuose namuose ir visame Švendubrės kaime gerų prisiminimų buvo pasilikę apie Balčikonį. Visi jį vadino „mūsų profesorius“, kaip ir Baltarusijoje, kaip ir kituose kaimuose. Tų namų šeimininkai pasakojo, kaip jų dukraitė pasiskundusi Balčikoniumi, kad ją tėvai (Druskininkų mokyklos mokytojai) ne tik spaudžia prie mokslo, bet dar varo ir į muzikos mokyklą, kad jį tos muzikos nelabai ir norinti. Tada Balčikonis atkalbėjęs tėvus, o mergaitei pasakęs: „Jei nenori, tai ir nesimokyk. Aš visą amžių išgyvenau be tų muzikų“. Tik vienas žmogus tame sename gražiame į vienkiamis neišsiskirsčiusiame kaime „turėjo širdį“ ant Balčikonio – tai visoje apylinkėje žinomas dainininkas Paukštaitė. (Tai ne tikra pavardė, o pravarde. Tame kaime daug žmonių tokiomis pačiomis pavardėmis, todėl pravarde būtinos. Pavyzdžiui, ten gyveno daug Smaliukų, tai tuos, kuriuos lankė žymūs žmonės, vadino Ambasadoriais. Mat vienas iš jų Smetonos laikais turėjo tarnybą Kaune kažkokioje ministerijoje). Paukštaitė gavo pravarde dėl savo dainų, ypač dėl labai mėgstamos ir dažnai dainuojamos „Paukštute, lakštute...“ Kaimo žmonėms anksčiau daina buvo nuolatinė reikmė. Ar jie darbą dirbdavo, ar ilsėdavosi, ar pas panas vyrai eidavo, traukdavo visa gerkle. Net girtas sukdami, vis tiek dainuodavo. Jei nedainuodavo, tai bent apie pasėlius vaikščiodami švilpauddavo kokią nors melodiją (Švendubrėje sakytų – švirksčiaudavo). Moterys dažniausiai dainuodavo verpdamos, darbo talikon susiejusios, o ką jau ten kalbėti apie kokias vestuves! Džūkai net per laidotuves balsu raudodavę (verkaudavę). Tai gi tas Paukštaitė buvo

dar neeilinis dainininkas. Balčikonis jį prisikalbinęs ir daug dainų užrašęs, žadėjęs jas išleisti sudėtas į knygą, o ėmęs ir išleidęs ne Paukštaitės, o ten kokios moteriškės. Tik laiko atėmęs, o naudos jokios Paukštaitė iš to neturėjęs. Tai, kai mes rinkdami medžiagą „Druskininkų tarmės žodynui“, paprašydavom Paukštaitę ką nors papasakoti ar padainuoti, jis pirmiausia pareikalavdavo rublio, o tik paskui kalbėdavosi. Nemanau, kad jam to rublio reikėjo, ir ne dėl naudos jis dainavo Balčikoniumi. Rublio reikalavo įžeista jo savigarba, nes, jo manymu, ta moteriškė, kurios dainas Balčikonis išleido, prasčiau dainavusi už jį. Kas ten dabar žino... Paukštaitė gerą balsą turėjo, bet gal tos moteriškės dainos Balčikoniumi pasirodė vertingesnės. Matyt, taip ir buvo, nes Paukštaitė dainuodavo jau mūsų girdėtas dainas.

Rašau atsiminimus jau būdama Balčikonio premijos laureatė, bet ir iki šiol suku sau galvą, kaip aš atrodžiau Balčikoniumi. Auditorijoje didelės garbės, kaip jau sakyta, neįgijau. Bet visada sėdėjau pirmame suole, stropiai užsirašinėjau Balčikonio aiškinimus, o ir pakviesta prie lentos taisyti klaidų, nebuvau barama. Po daugelio metų, kai Balčikoniumi jau buvo per 80, rengiausi ginti kandidato disertaciją. Tada buvo lengviau parašyti disertaciją negu Maskvai sutvarkyti dokumentus ir Lietuvoje gauti oponentą profesorių. Vienintelis profesorius lituanistas buvo Balčikonis, dar buvo klasikinės filologijos profesorius Merkelis Račkauskas, labai keisto būdo, sunkiai sukalbamas žmogus (ir su juo teko turėti reikalų). To paties amžiaus kaip ir Balčikonis. Jis sutikdavo oponuoti, tik reikėdavo didelių ceremonijų. Būdamas ne lituanistas, reikalavdavo, kad pats sau parašytum recenziją. Kartais net perskaityti nesiteikdavo. Sėdėdavo prezidiume ir klausydavosi, kaip kas skaito „jo“ recenziją. Kai amžiną atilsį Aleksandras Vanagas gynė disertaciją, Račkauskas recenzijos tekstą pakišo perskaityti man, o aš, pabaigusi skaityti tekstą, pamiršau pasakyti, kad jį pasirašęs prof. M. Račkauskas. Saleje buvo juoko, nes tuos recenzijų tekstus tikrai jis ne pats rašydavo. Bet gal tai buvo ir protinga, nes disertacijos autorius vis tiek geriau išmanė teorines problemas negu toks recenzentas. Ir Maskvoje

autorius rašyta recenzija neatrodė taip naiviai, kaip galėjo atrodyti nieko teje srityje nenusimanančio profesoriaus. Vadinas, ir Račkausko būta gudras. Tiedu profesoriai – Balčikonis ir Račkauskas „gamino“ Lietuvai būsimuosius daktarus, profesorius ir akademikus. Svarbu, kad žmogus iriasi, o jie tą yrimąsi remdavo savo vardais.

Taigi aš, daug valandų praleidusi šalia Balčikonio, daug kelių ir kelelių išvažinėjusi jo „Pobieda“ po Lietuvą, vienos disertacijos gynimo metu per balsų skaičiavimo pertrauką išdrįsau prieiti prie Balčikonio ir paprašyti, kad jis būtų mano disertacijos pirmuoju oponentu. Profesorius nuleido galvą, ilgokai tylėjo, o mano širdis virpėjo, kad tik neatsisakytų. Paskui tyliai pratarė: „Kad aš tų teorijų neišmanau... Jei tamsta būtų eiti rašiusi apie tarmę... Bet tamstai reikia mano vardo... Sutinku“. Kokia tada buvau laiminga, dar nežinodama, kiek vargų manęs laukia.

Disertacija buvo numatyta ginti 1965 m. sausio mėnesį. Profesorius buvo liepęs atsiimti recenziją gynimo išvakarėse. Kad būtų drąsiau žengti per profesoriaus buto slenkstį, pasikviečiau savo draugę ir Balčikonio mėgstamą žmogų Jadvygą Kardelytę. Radome profesorių apsvyniojusį kaklą, įsispyrusį į veltinius, su chalu... Jaučiau, kad tokia išvaizda nieko gera nežada. Ir iš tiesų profesorius skundėsi persišaldęs, pakilus temperatūra. Toks temperatūros pakilimas, kai nesiekia 37 laipsnių, man jaunai neatrodė joks pakilimas. Bet Jadvyga sakė, kad jau profesoriui negerai, nes jo temperatūra apskritai esanti žemesnė negu normali. Tada Jadvyga patarė profesoriui, kad reikia išgerti aviečių arbatos. „Tai kad moterys suvartojo“ – atsakė profesorius. „Ne, ne uogienės, o aviečių stagarų reikėtų“ – tęsė pamokymus Jadvyga. „O kur dabar čia jų gausi? Nebent ten, kur mano bitės, Gailistingųjų seserų gatvėje, pamiškeje...“ „Mes prilausime tų stagarų“ – atsakė abi choru ir pasileidome į Antakalnio pamiškes prie profesoriaus bičių. Žiemos dienos trumpos, sutemo. O sniego tąsyk miške buvo sulig juostos. Gal dabar kas ir nepatikėtų, kad tiek žiemą sniego galėjo būti. Pribiro jo neaukšti mūsų bateliai, bet prisilausėme aviečių stagarų ir vėl pasibeldėme į profesoriaus duris. Pro-

fesorius jau gulėjo lovoje, stagarus įteikėme jam patamavusiai giminaitei Julytei ir paprašėme, kad paklaustų profesorių, kada galima bus pasiimti recenziją. Gavau atsakymą, kad ateičiau anksti rytą, aštuntą valandą (o gynimasis numatytas tą pačią dieną septynioliktą valandą).

Nuėjau, kaip buvo liepta, bet Julytė net neįsileido į vidų: profesorius sergąs ir į gynimą net neisias. Kandidatines disertacijas gynėme po du. Tada Nijolė Sližienė neteko poros, mano gynimas sužlugo.

Praėjo dar kiek laiko, profesorius jau vaikščiojo po namus. Vėl buvo paskelbtas mano disertacijos gynimas kartu su Vito Labučio. Vėl profesorius liepė ateiti gynimo dienos rytą. Nuėjusi jau patekau į jo miegamąjį, gulėjo lovoje pusiau sėdomis ir skaitė knygą, bet į gynimą eiti atsiskė. Tada aš verkdamas nuėjau į Katedrą ir pažadėjau neginti disertacijos, nes per Balčikonio ligą buvau mėginusi prašyti ir Račkauską. Tas, iš vakaro pažadėjęs, paprašęs parašyti mašinėle septynis puslapius, rytą gynėsi manęs nepažįstąs. O jį reikėjo dar mokėti paprašyti. Man galėjo pasakyti, kad nepažįsta, o Jurgiui Lebedžiui, kai šis nunešė parašytą recenziją, sakė nežadėjęs. Tada Lebedys, geriau pažindamas Račkauską, atsisėdęs ant lovos ir pasakęs, kad neišeisias iš kambario tol, kol profesorius neįvykdysias savo pažado. Į gynimą Račkauską reikėdavę atvežti juoda „Volga“. Aš – ne Lebedys, neištveriau... Tada Jonas Kazlauskas ir Juozas Pikčilingis, pasiėmę magnetofoną, nuėjo pas Balčikonį, kad tas lovoje gulėdamas perskaitytų tuos keturis ranka parašytus mokyklinio sąsiuvinio lapelius. Balčikonis pasakęs: „Jauna yra, dar palauks. Kai pasveiksiu, pats ateisiu“. Tuo ir baigėsi antrasis mano disertacijos „gynimas“. Ir iš tiesų ėmiau nesirūpinti, net negalvoti apie tai. Tik sau širdyje prisiekiau: „Jei būsiu kada nors profesorė, nekankinsiu žmonių, užmiršiu, kad esu su laipsniais ir vardais, stengsiuosi visomis išgalėmis jiems padėti“. Ir Dievas mato, kad visokios „garbės“ yra nutekėjusios nuo manęs kaip nuo žąsies vanduo. Aš esu ta pati Platūkytė iš Pocolonių paraisčių su ražienų nubraižytais kojomis, su rugių pėdus rišant usnių subadytomis rankomis...

Gynimas vis dėlto įvyko 1965 metų birželio 22 dieną. Lauke 29 laipsniai karščio, į pavakarę, žinoma, truputį atvėso. Aš nuėjau į universitetą, o mano vyras, pasisamdęs taksi, nuvyko atvežti į gynimą Balčikonio. Jau laikas pradėti gynimo posėdį, susirinko visa taryba. Tada tarybos pirmininkas buvo Jonas Kazlauskas. Jo įsakymu visi tarybos nariai turėjo rinktis patys, kad nereikėtų disertantui jų suvežioti automobiliais. Kazlauskas sutvarkė tarybą, kuri iki jo buvo palaida bala. Ir per mano gynimą neleido išsiskirstyti, kol bus sužinota, kas nutiko Balčikoniu. Balčikonis pasirodė pavėlavęs valanda, tokiaime karštyje su demisezoniniu paltu. Prasidėjo gynimas. Koks jis iš pradžių buvo bausis ir atrodė beviltiškas! Tikrai Balčikonio recenzija nieko gera nežadėjo, nors išvada buvo teigiama. Kas gi jos turinį sudarė? Aš gyniau teorinius Jablonskio veikalų supratimo pagrindus, o Balčikonis, „teorijų neišmanydamas“, parašė, kad aš nieko nauja kaip Jablonskis ir nesu čia padariusi. Aišku, jam Jablonskis buvo žvaigždė, dievaitis. Paskui parinko kalbos klaidų ne tik mano tekste, bet ir citatose. Jas komentavo. Sakė, kad reikia rašyti ne *ukrainietis*, o *ukrainas*, reikia vartoti tokiaime tekste ne *lygiagretus*, *lygiagreti*, o *lygiagretis*, *lygiagretė* ir pan. Pagaliau tą recenziją kiekvienas gali perskaiyti Balčikonio „Rinktinių raštų“ antrajame tome. Mano disertaciją jis recenzavo paskutinę.

Po Balčikonio kalbėjo antroji oponentė – Adelė Valeckienė. Ta taip pat nei gyrė, nei peikė: referavo disertacijos turinį. Tai kaip tada gintis? Kaip Maskva pažiūrės į tokias recenzijas ir gynimąsi (tada dar disertacijas rašėme lietuviškai ir į Maskvą siuntėme tik gynimo protokolo vertimą). Bet Dievas danguje yra. Atsirado tikrai pasirengusi nenumatyta oponentė, baigusi Maskvoje aspirantūrą V. Vinogradovo mokinė Elzė Galnaitytė, tyrusi lietuvių ir rusų kalbos veiksmažodžius su priešdėliais *pa-* ir *no-*. Jos pažiūros buvo diametraliai priešingos manosioms. Salė klausėsi nušėiuvusi tos neigiamos recenzijos, o man buvo gera, linksma. Bent jau galėjau parodyti savo

teorinį išprusimą, mokėjimą gintis. Matyt, gyniausi labai gerai, kad Balčikonis šypsojosi, Pikčilingis rodė iškęles nykštį, o po kalbos kaip kokia artistė, nepriekaištingai operoje sudainavusi savo partiją, susilaukiau ilgai netylančių aplodismentų (salėje tasyk buvo kažkokia Amerikos lietuvių delegacija, panorusi pamatyti, kaip mes giname disertacijas). Taryba balsavo suteikti man mokslų kandidato laipsnį.

Prasidėjo sveikinimai. Balčikonis pasveikino pirmasis, netgi labai žemai nusilenkdamas, šypsodamasis. Tokią jo šypseną matydavau tik kaimė, kai kalbėdavosi su bičiuliais, su pažįstamais ar nepažįstamais artojais, su močiutėmis, iš kurių kalbos užsirašinėdavo sakinių žodyniui. Dar vieną kartą netgi kvatojantis mačiau pas Bronę Vosylytę. Buvo 1961 metų balandžio dvyliktoji, kai rusai į kosmosą paleido pirmą žmogų pasaulyje – Jurijų Gagariną. Tada Balčikonis lankė Vosylytę, o aš patarnavau atsivedusi trimetį savo sūnų.

Balčikonis ir paklausė jo, ar nenorįs būti kosmonautu. O tas iš karto atšovė: „Ne, aš būsiu šoferis“. Kad kas būtų matęs, kaip toks atsakymas patiko Balčikoniu.

Auditorijoje jis paprastai būdavo rimtas, dažnai net niūrus, bet jei kas norėtų pamatyti Balčikonio šypseną, reikėtų paimti Alekso Girdenio „Kalbotyros darbų“ pirmąjį tomą. Ten yra ant viršelio nuotrauka, kur profesorius Aleksui, savo geriausiam studentui, dedikuoja išleistą Anderseną pasakų vertimą. Ta profesoriaus šypseną man daro didelį įspūdį. Todėl ir pasiūliau Aleksui parašyti prisiminimus. Jis atsisakė: „Žmonės pamany, kad giriuosi“. Iš tikrųjų Girdenis – talentingas žmogus, ir negalėjo jis nepatikti Balčikoniu. Bendravęs su Balčikoniu tik auditorijoje kaip studentas su dėstytoju, turėtų tik gintis. Kartojau Girdenio žodžius: „Balčikonis buvo asmenybė!“.

Nesvarbu, kaip aš jam atrodžiau, bet dabar aiškiai suvokiu, kad ir „neišmanydamas tų kalbos teorijų“, jis buvo žymiausias Lietuvos XX amžiaus žmogus, atlikęs jam Dievo skirtą vaidmenį, kurio niekas kitas už jį nebūtų galėjęs atlikti.